

УДК 631.831-009.11-053.4:159.98

Т. М. Сняtkова

аспірант кафедри
спеціальної психології і медицини
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПОДОЛАННІ СИНДРОМУ ГОСПІТАЛІЗМУ У ДІТЕЙ З ДЦП

У статті розглядаються проблеми синдрому госпіталізму у дітей з ДЦП, причини його виникнення та можливі шляхи профілактики у корекційно-педагогічній роботі методами арт-терапії. Наведено теоретичне обґрунтування доцільності застосування арт-терапевтичних технологій для подолання цього синдрому у дітей з ДЦП.

В статье рассматриваются проблемы синдрома госпитализма у детей с ДЦП, причины его возникновения и возможные пути профилактики в коррекционно-педагогической работе методами арт-терапии. Представлено теоретическое обоснование целесообразности применения арт-терапевтических технологий для преодоления этого синдрома у детей с ДЦП.

The article considers the problems of hospitalization syndrome in children with cerebral palsy, the causes of its occurrence and possible ways of prevention in correctional and pedagogical work by methods of art therapy. Theoretical substantiation of expediency of application of art-therapeutic technologies for overcoming of this syndrome at children with cerebral palsy is given.

Ключові слова: дитячий церебральний параліч, корекційно-педагогічна допомога, госпіталізм, профілактика, арт-терапія.

Ключевые слова: детский церебральный паралич, коррекционно-педагогическая помощь, госпитализм, профилактика, арт-терапия.

Keywords: cerebral palsy, correctional and pedagogical care, hospitalism, prevention, art therapy.

Постановка проблеми. На сьогодні надзвичайно актуальною є проблема корекційної допомоги дітям з психофізичними порушеннями. Проблема виникнення дитячих паралічів, прогнози з їх лікування та реабілітації дітей належить до важливих проблем не тільки сучасної медицини, що мають медико-соціальне значення, а й корекційної педагогіки та спеціальної психології, оскільки ДЦП призводить до різного ступеня інвалідності, і потребує якісної профілактики і корекції.

Кожна дитина із психофізичними порушеннями має бути забезпечена необхідною психолого-педагогічною та корекційно-розвивальною допомогою, що відповідно до врахування особливостей її розвитку та наявних якостей особистості, буде спрямована на подолання порушень, компенсацію діяльності основних функціональних систем організму, і на гармонійний подальший розвиток.

Однією з ефективних технологій корекційної роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, є арт-терапія, яка сприяє розкриттю здібностей кожної дитини, допомагає задовольнити актуальну потребу у визнанні та відчутті власної успішності. У процесі арт-терапевтичних занять

діти звільняються від надлишкового напруження, починають відчувати себе спокійно, розслабляються. Арт-терапевтичні технології сприяють інтелектуальному, мовленнєвому, емоційно-вольовому становленню і допомагають подолати порушення у різних сферах розвитку дитини з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розглядаючи труднощі розвитку дітей з ДЦП, приділяючи увагу їх реабілітації і вихованню, сучасні психологи, медики, корекційні педагоги піднімають проблему госпіталізму, який виникає у дітей внаслідок тривалої розлуки з матір'ю, їх розміщення у спеціалізовані дитячі установи, стаціонарні лікарні тощо (Я. Гошовський, І. Левченко, В. Мушинський, Г. Приходько, С. Яковлева та ін.).

Українські науковці Н. Бочаріна, Н. Дмитріюк, І. Крупник, І. Манохіна, Ж. Петрочко та інші аналізують особливості виникнення госпіталізму та особливості його подолання в аспекті корекційно-педагогічної роботи з дітьми у стані психічної депривації, що, на їх думку, виникає у дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, тривалий час перебувають у розлуці з близькими їм людьми.

Пошуком ефективних методів для корекційної роботи з дітьми з особливими потребами, і з дітьми із ДЦП зокрема, та виділенням важливої ролі арт-терапевтичних технологій у даному процесі займаються С. Березка, М. Власюк, В. Городиська, А. Колупаєва, Д. Мак-

сименко, О. Мішкулинець, І. Садова, І. Середа, А. Сусла, Н. Тарасенко, О. Чеботарьова та ін.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження вчених щодо проблем, пов'язаних з лікуванням, реабілітацією, корекцією ДЦП, проблема профілактики і подолання госпіталізму у цих дітей, в тому числі і засобами арт-терапії, розглянута недостатньо, що й обумовило вибір даної теми дослідження.

Метою статті є теоретично проаналізувати і обґрунтувати особливості профілактики і подолання госпіталізму у дітей з церебральним паралічем із застосуванням арт-терапевтичних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дитячий церебральний параліч (ДЦП) – важке захворювання центральної нервової системи, що виникає в результаті недорозвинення або пошкодження мозку в ранньому онтогенезі. За О. Приходько, «дитячий церебральний параліч є непрогресуючим резидуальним захворюванням, при цьому з віком і внаслідок лікувально-корекційного впливу стан дитини, як правило, покращується» [11, с. 14].

Як зазначають І. Левченко, О. Приходько [7], дитина з ДЦП з раннього віку потребує стаціонарного лікування. Наслідком цього є емоційна депривація, що виражається в порушенні специфічного спілкування дитини з матір'ю через те, що хвора дитина тривалий час перебуває в медичній установі, часто без матері. Це призводить до появи такого явища, як «госпіталізм».

Опираючись на праці сучасних науковців Н.Бочаріної [2, с. 399], Н. Дмитріюк [5, с. 130], І. Крупник [6, с. 160], маємо змогу визначити сутність синдрому госпіталізму як погіршення стану здоров'я та порушення розвитку (психічного, фізичного, емоційного, інтелектуального, мовленнєвого) внаслідок відділення дитини від матері або особи, яка її замінює; і не задоволення основних потреб дитини у догляді, турботі, спілкуванні, цілеспрямованому розвитку. Відповідно до того, які потреби дитини не задовольняються, чого саме вона позбавлена, у неї можуть виявлятися симптоми материнської, сенсорної, емоційної, комунікативної, соціальної депривації.

Підтримуємо думку О. Мішкулінець про необхідність не лише підбору ефективних методів допомоги дітям з особливими потребами, але й створення комплексу психосоціальних і педагогічних заходів для соціалізації цих дітей, їх інтеграції в групу однолітків, для оптимізації їх психічного благополуччя й розвитку [9, с. 76].

Одним із напрямків психолого-педагогічної роботи з дітьми з ДЦП, в яких формується синдром госпіталізму, є застосування арт-терапевтичних технологій. Л. Пирогова та Г. Хованська зазначають, що «арт-терапія – це лікування за допомогою залучення дитини до мистецтва. При цьому дитина вчиться спілкуватися з оточуючим світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові засоби. Вона має змогу самостійно

виявляти свої почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності та спілкування, які необхідні для повноцінного розвитку і притосування до навколишнього середовища» [16, с. 119].

Вважаємо, що застосування арт-терапевтичних технологій у корекційній роботі сприяє стимулюванню пізнавальної активності дитини з ДЦП в умовах госпіталізму, допомагає концентрувати її увагу, поліпшує сенсорний і руховий розвиток. Під час арт-терапевтичних занять відбувається найбільш ефективний вплив на формування емоційної сфери дитини з психофізичними порушеннями, стимулюється розвиток компенсаторних механізмів збережених систем.

Підтвердження цієї думки знаходимо в дослідженні І. Сороки, Є. Збишко, які зазначають, що «арт-терапію доцільно застосовувати в комплексі реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я, адже використання арт-терапії дає змогу здійснювати найефективніший вплив на формування емоційної сфери, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем, покращує соціальну адаптацію дитини. Це допомагає здійснювати одночасний корекційний вплив на первинні, вторинні і третинні дефекти» [13, с. 66].

На сьогодні день арт-терапія розглядається як узагальнююче поняття, що об'єднує в собі такі напрямки, як: ізотерапію (вплив на дітей засобами образотворчого мистецтва); пісочну терапію (терапев-

тичний вплив різних дій з піском); казкотерапію (терапевтичний вплив казки); вокалотерапію (оздоровчий вплив співу); музикотерапію (вплив музики); танцювально-рухову терапію (зміцнюючий вплив танцю та рухової активності); драмотерапію (цілющий вплив драматизації, інсценізації); лялькотерапію (передбачає символічне використання ляльок) та багато інших.

Найпоширенішою арт-терапевтичною технологією є ізотерапія, що на думку О. Мішкулинець, передбачає «лікування образотворчим мистецтвом – ліплення, малювання, декоративно-прикладне мистецтво» [9, с. 79]. Розглядаючи можливість використання ізотерапії у корекційній роботі з дітьми з особливими потребами, М. Власюк зазначає, що «підсвідомість такої дитини приховує її страхи, мрії, і малювання може «проявити» приховане. Коли дитина малює, навіть хаотично, в малюнку відображається її внутрішній стан» [3, с.10]. Даючи завдання намалювати щось заспокійливе, знайоме, корекційний педагог має змогу вплинути на психоемоційний стан дитини.

На думку І. Садової, «з метою посилення виховного впливу арт-терапевтичних занять на дітей, крім малювання, можна з успіхом використовувати ліплення із глини, пластиліну, хліба; плетіння з волокнистих матеріалів; рвану аплікацію; дитяче конструювання; оригамі та ін.» [12, с. 200].

О. Мішкулинець розглядає цікаву техніку виконання малюнка – «марання», о в буквальному розумінні

передбачає забруднення, малювання брудними руками, що є ефективною у корекційній роботі з подолання агресивності дітей. За ствердженням науковиці, «марання дають можливість висловити власні деструктивні прояви через фарби, крейду, при цьому ігрова ситуація відвертає увагу від тих чинників, які не приймаються у звичайному житті, вчинків, які дозволяють дитині без остраху задовольнити деструктивні потяги» [9, с. 79]. Також цікавим є прийом «малювання пальцями, долоньками, який дає можливість дітям з особливими потребами зрозуміти особливість тактильного відчуття. При цьому цінність вказаного прийому полягає у свободі від рухових обмежень, які притаманні дітям з психофізичними порушеннями» [9, с. 79].

Пісочна терапія є однією з незвичайних технологій арт-терапії, під час якої «дитина будує власний світ в мініатюрі з піску і невеликих фігурок, висловлюючи на піску те, що спонтанно виникає протягом заняття. Піскову терапію доцільно використовувати в корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми порушень поведінки, складнощі у взаєминах з дорослими і однолітками, підвищену тривожність, страхи, неврози» [12, с. 201-202].

Як зазначають А. Сусла, Н. Тарасенко, «пісочна терапія» є дієвим засобом первинної психологічної допомоги і застосовується для діагностики; стимуляції та розвитку тактильних навичок дітей. Через заспокійливий ефект вдало встановлюється тісний контакт з

дитиною, це дає змогу провести з нею діагностику порушень і підвищити стимуляцію та розвиток тактильних навичок» [15, с. 7].

В. Городиська відзначає, що пісочна терапія здійснює позитивний вплив на дітей з психофізичними порушеннями (із ДЦП зокрема), вона їх врівноважує, розслабляє, заспокоює, втихомирює. Тому педагогам варто проводити з дітьми ігри-заняття й ігри-казки з піском, спрямовані на корекцію відхилень в особистісному розвитку дітей [4, с. 59-60].

Кольоротерапія, за О. Мішкулинець, це дієвий метод психологічного впливу на дитину, який може використовуватися у роботі з дітьми з особливими потребами з педагогічно-лікувальною метою. Колір допомагає зняти стрес, заспокоїти або активізувати працездатність. Теплі кольори посилюють фізіологічні процеси, холодні – заспокоюють психіку [9, с. 80]. Працюючи з кольорами, можна пограти з дітьми в ігри такої тематики, як: «Розпізнай колір», «Розкажи про колір», «Намалюй колір» та ін.

Музикотерапія, за ствердженням О. Мішкулинець, є арт-терапевтичною технологією, що використовує музику як засіб корекції та лікування різних соматичних та психосоматичних ускладнень. Музикотерапія спрямована на реалізацію таких завдань, як: формування у дітей здатності емоційно сприймати музику; корекція недоліків пізнавальної та емоційно-вольової сфери; формування мови та різних функцій мовлення; виправлення

недоліків моторно-рухової сфери; формування музично-сенсорних здібностей. Крім того, музика позитивно впливає на вегетативну нервову систему дитини, є стимулятором мисленневих процесів і стабілізатором комунікативних взаємин між дорослими та дітьми» [9, с. 82].

Часто із музикотерапією поєднується танцювально-рухова терапія, що сприятливо впливає на розвиток рухів дітей з особливими потребами, на їх розслаблення і виконання завдань в індивідуальному темпі. І. Сусаніна зазначає, що танцювально-рухова терапія допомагає дитині з психофізичними порушеннями позбутися страхів та проблем. Саме через танцювально-рухову терапію можна досягти гармонійної єдності тіла та свідомості. Дитина вчиться рухатися під музику, цей вид діяльності впорядковує координацію рухів.

У дітей з особливими потребами на фоні позитивного емоційного підкріплення формується моторна та зорово-моторна координація, розвиваються просторові уявлення, рухова пам'ять, організація рухових дій [14, с. 34].

Казкотерапія є однією з найвідоміших арт-терапевтичних технологій у роботі з подоланням різних порушень особистісної, поведінкової сфери у дітей. С. Максименко зазначає, що за допомогою казкотерапії можна працювати з проблемами агресії, невпевненості у собі, тривожності і страхів, сором'язливості, брехливості, а також різного роду психосоматичними захворюваннями [8, с. 7].

Позитивний вплив казкотерапії на дітей з особливими потребами висвітлює С. Березка [1], яка практично довела ефективність використання казкотерапії в корекції відхилень поведінки дітей, формування їх моральних цінностей та норм, в процесі розвитку комунікативних здібностей, а також подолання тактильних бар'єрів. Під час корекційної роботи дослідниця радить використовувати відомі техніки роботи з казкою: читання дітям казки з подальшим обговоренням та програванням ролі (наприклад, казка «Злий лісовичок», «Свято дружби», «Морська історія», «Побажання золотої рибки», «Няня для ведмедика»), малювання за сюжетом казки та ін. При цьому С. Березка одним із прийомів казкотерапії називає малювання казки на спині товариша, що спрямоване на подолання тактильних бар'єрів дітей. Виконується вказаний прийом за допомогою малювання дітьми казки своїми долонями на спині однолітка, який стоїть попереду (вправа-гра «Ведмежатко»). Оскільки діти, які запрошуються до малювання казки, спочатку мали її прослухати, то відразу ця техніка сприяла також і розвитку сприйняття, уваги, довільності, і встановленню контактів з однолітками [1, с. 209].

Ігрова терапія є наступною арт-терапевтичною технологією, яка передбачає «корекційне використання гри, що здійснює вплив на розвиток особистості, сприяє створенню міцних взаємин між членами групи, допомагає зняти стан три-

вожності, агресивності, напруженості, підвищує рівень самооцінки і впевненості в собі, дає змогу перевірити себе в різноманітних ситуаціях спілкування, оскільки саме в процесі гри знімається небезпека соціально значущих наслідків» [10, с. 211].

У сучасній корекційній роботі з дітьми з психофізичними порушеннями, *технологія ігротерапії* часто поєднується із заняттями ізотерапією (наприклад, при малюванні та розігруванні в ролях певної ситуації), казкотерапією (проводяться ігри за сюжетами казок), музикотерапією (ігри з музичним супроводом). Зважаючи на те, що гра є провідним видом діяльності у дітей, її вплив на всебічний розвиток, є беззаперечним.

До цікавих видів арт-терапевтичних технологій В. Городиська відносить лялькотерапію, яка використовує корекційно-педагогічний вплив ляльки на дитину, її емоційний світ. Завдання лялькотерапії передбачають: допомогу дитині в усуненні нездорових переживань; зміцненні психічного здоров'я; сприяння розвитку мовленнєвої компетентності і дрібної моторики рук, пальців; врегулювання конфліктних ситуацій взаємодії дитини з іншими. Для лялькотерапії можна використовувати різні види ляльок: ляльки-маріонетки, пальчикові ляльки, тіньові ляльки, мотузкові ляльки, площинні ляльки, ляльки-рукавички, ляльки-костюми [4, с. 58].

Зауважимо, що всі арт-терапевтичні технології сприятливо впли-

вають на розвиток дітей з особливими потребами, до яких відносяться і діти з ДЦП. Всі ці технології передбачають саморозкриття дітей в різних видах діяльності з орієнтацією на позитивні сторони кожного вихованця, що створює низку можливостей для всебічного розвитку, а також для подолання синдрому госпіталізму, виправлення порушень емоційної і поведінкової, мовленнєвої сфер дітей із ДЦП.

На думку Л. Пирогової та Г. Хованської, педагогічний вплив арт-терапевтичних технологій на дітей з ДЦП має свої особливості, тому вимагає врахування умов роботи, віку дитини, її функціональних особливостей, особистісних особливостей тощо. У роботі з дітьми з ДЦП педагог, насамперед, зобов'язаний налаштувати їх на співпрацю, пам'ятати про складність у виконанні завдань у зв'язку з їх психофізичними порушеннями, професійно підібрати саме ті види арт-терапії, які діти зможуть виконати і отримати результат; давати їм можливість проявити ініціативу у виборі завдань; дозувати навантаження, що сприятиме підвищенню уваги» [16, с. 119].

Корекційно-виховну роботу за допомогою арт-терапії І. Середа та Є. Збишко рекомендують починати вже з трирічного віку за допомогою індивідуальної чи групової форми. Науковці виділяють в структурі арт-терапевтичного заняття дві складові, де перша є невербальною і творчою, основним видом діяльності протягом якої є процес

творчості дитини. Друга частина арт-терапевтичного заняття передбачає вербальну інтерпретацію створених зображень, асоціацій, емоцій і почуттів, що виникали в процесі роботи [13, с. 64]. За допомогою вербального пояснення образів, що були створені дитиною, вона вчиться висловлювати свої думки, розвиває зв'язне мовлення, отримує позитивну відповідь від педагога тощо.

На основі аналізу корекційної роботи педагогів з дітьми з особливими потребами у працях І. Середи засвідчено, що діти краще сприймають матеріал, якщо він активно обговорюється. Аналіз власних результатів творчої діяльності сприяє розвитку у дітей з особливими потребами самопізнання, емоційної децентрації, емпатії, усвідомленню власних емоційних станів, забезпечує групову підтримку [13, с. 66].

Щодо групових арт-терапевтичних занять, то їх, на думку І. Середи, Є. Збишко, доцільно проводити з групою дітей не більше 4 осіб 1 раз на тиждень тривалістю по 20-30 хв. кожне заняття. При цьому педагог має враховувати корекційні завдання роботи з дітьми з особливими потребами, добирати відповідні матеріали для роботи згідно з віковою категорією дітей, їх психофізичними особливостями [13, с. 65].

Ще І. Середа вказує на таку важливу умову ефективності застосування арт-терапевтичних технологій в корекційній роботі з дітьми з особливими потребами, як

активне залучення батьків дітей до спільних занять. Така діяльність дає їм змогу бути повноцінними учасниками творчого процесу дитини, налагодити міжособистісний контакт, краще пізнати індивідуальні особливості дитини, її внутрішній світ, відчути радість від спільної творчої діяльності [13, с. 66].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Госпіталізм здійснює гальмуючий вплив на психічний і мовленнєвий розвиток особистості і поведінку дітей з ДЦП, які змушені тривалий час проводити в розлуці з матір'ю під час лікування чи перебування у закладах для дітей, позбавлених батьківського піклування. Негативні наслідки синдрому госпіталізму у дітей з ДЦП вимагають особливих умов проведення профілактичної та корекційної роботи для їх подолання.

Арт-терапія належить до найбільш вагомих методів в корекційній роботі з дітьми з синдромом госпіталізму, що сприяють зниженню його проявів і навіть нівелюванню. Арт-терапевтичні технології (ізотерапія, кольоротерапія, пісочна терапія, казкотерапія, музикотерапія, лялькотерапія та ін.) допомагають дітям з обмеженими можливостями здоров'я знайти сили, необхідні для виживання, збагачують їх внутрішній світ, забезпечують успішне подолання симптомів госпіталізму, позитивно впливають на формування у дітей світогляду і позитивного світосприйняття. Перспективним напрямом дослідження є вивчення

впливу арт-терапевтичних занять на подолання синдрому госпіталізму у дітей з ДЦП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березка С. В. Аналіз ефективності застосування арт-терапевтичних методів для психокорекції дітей з порушенням інтелектуального розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 206–211.
2. Бочаріна Н. О. Особливості розвитку особистості дитини в умовах психічної депривації. *Молодий вчений*. 2016. № 6 (33). С. 398–402.
3. Власюк М. Арт-терапія : зцілення мистецтвом. *Психолог*. 2005. № 39. С. 9–23.
4. Городиська В. В. Упровадження арт-терапії як інноваційної технології у дошкільних закладах освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 1. С. 56–61.
5. Дмитріюк Н. С. Науково-практичний аспект проблеми депривованої особистості. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2015. Т. 1. № 42. С. 128–133.
6. Крупник І. Р. Феномен психічної депривації та його значення в сучасному суспільстві. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Київ. 2012. Т. 14. Ч. 1. С. 156–163.
7. Левченко І. Ю. Приходько О. Г. Гусейнова А. А. Детский церебральный паралич : коррекционно-развивающая работа с дошкольниками. Москва : Книголюб, 2008. 176 с.
8. Максименко Д. С. Різнокольорове дитинство: ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія. *Практична психологія*. Київ: Центр

- учбової літератури, 2018. 180 с.
9. Мішкулинець О. О. Використання арт-терапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Психологія : теорія і практика*. 2018. Вип. 2 (2). С. 76–87.
 10. Олійник І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 61. С. 208–213.
 11. Приходько О. Г. Рання допомога дітям з церебральним параличом в системі комплексної реабілітації. Монографія. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ ім. А. И. Герцена, 2008. 208 с.
 12. Садова І. І. Арт-терапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2012. Вип. 3. С. 197–205.
 13. Середа І. В., Збишко Є. А. Використання технології арт-терапії в корекційно-виховній роботі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10. Т. 1. С. 63–66.
 14. Сусанина І. В. Введение в арт-терапию : учебное пособие. Москва : Когито-Центр, 2007. 95 с.
 15. Сусли А. М., Тарасенко Н. В. Пісочна терапія в роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку. *Дитина з особливими потребами*. 2016. № 6. С. 6–8.
 16. Хованская Г. Н., Пирогова Л. А. Общие основы медицинской реабилитации в педиатрии : учеб. пособие. Гродно: ГрГМУ, 2010. 184 с.